

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ISSN 2076-586X

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ICV 2015: 53.99

ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

Серія
ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Виходить 18 разів на рік
Заснований у березні 1997 року

№ 16. 2016

Черкаси – 2016

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну перереєстрацію КВ № 21391-11191Р від 25.06.2015**

У матеріалах «Вісника» презентовано актуальні проблеми теорії і методики управління освітою: визначення системи індикаторів для оцінювання якості надання освітніх послуг загальноосвітніми навчальними закладами; концепти оновлення управлінської культури викладача вишу в системі неперервної освіти; управління розвитком організаційної культури загальноосвітнього навчального закладу на засадах компетентнісного підходу. Науковий інтерес становлять різні аспекти професійного розвитку фахівців у галузі педагогічної, екологічної, філологічної й фізико-математичної освіти, пожежної безпеки, а також соціальної роботи. Окремі статті висвітлюють історичний розвиток шкільної гігієни і дошкільного виховання в Україні, поєднання традиційного та інноваційного в педагогічній спадщині О. А. Захаренка, становлення неформальної освіти у Фінляндії, Ізраїлі.

Наукові статті збірника стануть у нагоді викладачам вищої школи, аспірантам, студентам, а також усім, хто цікавиться проблемами теорії і методики управління освітою.

Журнал входить до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 12 травня 2015 р. № 528).

Випуск №16 наукового журналу Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки» рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 4 від 23.12.2016).

Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus (ICV 2015: 53.99) та реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), індексується Google Scholar.

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н., проф. (головний редактор); Боечко Ф.Ф., член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); Корновенко С.В., д.і.н., проф. (заступник головного редактора); Кирилюк С.М., д.е.н., проф. (відповідальний секретар); Архипова С.П., к.пед.н., проф.; Біда О.А. д.пед.н., проф.; Гнезділова К.М., д.пед.н., доц.; Головня Б.П., д.т.н., доц.; Гусак А.М., д.ф.-м.н., проф.; Десятов Т.М., д.пед.н., проф.; Земзюліна Н.І., д.і.н., проф.; Жаботинська С.А., д.філол.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Кукурудза І.І., д.е.н., проф.; Лизогуб В.С., д.б.н., проф.; Ляшенко Ю.О., д.ф.-м.н., доц.; Марченко О.В., д.філос.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мігус І.П., д.е.н., проф.; Мінаєв Б.П., д.х.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Перехрест О.Г., д.і.н., проф.; Поліщук В.Т., д.філол.н., проф.; Селіванова О.О., д.філол.н., проф.; Чабан А.Ю., д.і.н., проф.; Шпак В.П., д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Гнезділова К.М., д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Методика навчання»); Сердюк З.О., к.пед.н., доц. (відпов. секретар напрямку «Методика навчання»); Шпак В.П., д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Управління освітою»); Михальчук О.О., к.пед.н., доц. (відпов. секретар напрямку «Управління освітою»); Десятов Т.М., д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Теорія та історія педагогіки»); Бондаренко О.М., к.пед.н. (відпов. секретар напрямку «Теорія та історія педагогіки»); Архипова С.П., к.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Соціальна педагогіка»); Майборода Г.Я., к.пед.н., доц. (відпов. секретар напрямку «Соціальна педагогіка»); Данилюк С.С., д.пед.н., проф. (відпов. редактор напрямку «Професійна освіта»); Лодатко Є.О., д.пед.н., проф. (відповідальний секретар напрямку «Професійна освіта»); Акуленко І.А., д.пед.н., проф.; Бурда М.І., д.пед.н., проф., академік НАПН України; Вовк О.І., д.пед.н., проф.; Грабовий А.К., к.пед.н., доц.; Гриценко В.Г., к.пед.н., доц.; Дімітріна Каменова, проф. (Болгарія); Євтух М.Б., д.пед.н., проф., академік НАПН України; Капська А.Й., д.пед.н., проф.; Кондрашова Л.В., д.пед.н., проф.; Король В.М., к.пед.н., проф.; Крилова Т.В., д.пед.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Мельников О.І., д.пед.н., проф. (Білорусь); Мілушев В.Б., доктор, проф. (Болгарія); Ничкало Н.Г., д.пед.н., проф., академік НАПН України; Остапенко Н.М., д.пед.н., проф.; Семеріков С.О., д.пед.н., проф.; Симоненко Т.В., д.пед.н., проф.

Адреса редакційної колегії:

18000, Черкаси, бульвар Шевченка, 81,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра початкової освіти. Тел. (0472) 35-10-97
web-сайт: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua>
e-mail: valentina_shpak@mail.ru

ЗМІСТ

АРИСТОВА Н. О. Критерії й показники вияву рівнів сформованості професійної суб'єктності майбутніх філологів	7
БОРЯК Н. О. Комунікативний метод навчання граматики французької мови у вищому навчальному закладі.....	12
ГНЕЗДІЛОВА К. М., ЛЯШЕНКО Ю. О. Теоретичні і практичні аспекти впровадження інноваційних технологій у процес навчання фізико-математичних дисциплін.....	17
КОМПАНИЄЦЬ О. В. Взаимодействие формального и неформального компонентов в системе предоставления образовательных услуг государства Израиль.....	26
КУЛИК О. Є. Визначення системи індикаторів для оцінювання якості надання освітніх послуг загальноосвітніми навчальними закладами.....	34
ЛИТОВЧЕНКО І. М. Навчання в організації як інструмент її стратегічного розвитку.....	43
ЛЮЛЬЧЕНКО В. Г. Передумови виникнення шкільної гігієни в XVIII–XIX ст.....	47
МАЛИШЕВА Л. С. Середовище коледжу як чинник формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів початкової школи	54
МЕЛЕШКО В. В. Узаємодія традиційного та інноваційного в педагогічній спадщині О. А. Захаренка	61
МЕЛЕШКО І. В. Сутнісні характеристики неформальної освіти дорослих Фінляндії	65
МЕЛЬНИК І. В. Аналіз наукових підходів до проблеми формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців пожежної безпеки під час вивчення гуманітарних дисциплін	71
МЕЛЬНИКОВА О. М. Становлення та розвиток суспільного дошкільного виховання в Україні (90-ті роки XIX – початок XX ст.).....	76
ОПАЛЮК Т. Л. Обґрунтування доцільності дослідження проблеми формування компетентності соціальної рефлексії майбутніх учителів.....	83

ПДЛИПНЯК І. Ю.

Індивідуально-диференційований підхід як засіб підвищення якості навчально-виховного процесу дошкільного навчального закладу 89

ПЛИСКА Ю. С.

Розвиток особистісної педагогічної культури вчителя: ціннісно-культурологічні аспекти..... 94

MARTOVYTSKA N. V., SHYSHATSKA Ju., A.

Social and legal aspects of internally displaced persons' protection 102

РОСТОВСЬКА В. І.

Концепти оновлення управлінської культури викладача вишу в системі неперервної освіти 106

SERGIENKO O., CHUYKO I., KORZHOVA O.

Expert analysis of the factors influencing the foreign contingent of higher education institutions (HEI)..... 114

СЛОЗАНСЬКА Г. І.

Організація громади як метод соціальної роботи в громаді 127

СОВГІРА С. В.

Еволюція екологічної освіти в освіту для збалансованого розвитку 133

TERENKO O. O., KLOCHKO L. I.

Social Factors of Women's Education Development in the Second Half of the XX Century 140

CONTENT

ARISTOVA N. O. Criteria, indicators and levels of formation of professional agency of future philologist.....	67
BORIAK N. O. Communicative method of teaching French grammar in higher educational establishments	12
GNEZDILOVA K. M., LYASHENKO YU. O. Theoretical and practical aspects of innovation technologies in the learning process of physical and mathematical disciplines	17
KOMPANIYETS' O. V. Interaction of formal and non-formal components in the system of educational services in Israel.....	26
KULYK O. YE. Determination of the system of indicators for the evaluation of quality of grant of educational services by general educational establishments.....	34
LYTOVCHENKO I. M. Learning in organizations as tool of their strategic development	43
LIULCHENKO V. H. Background of formation of the school hygiene in the XVIII-XIX centuries	47
MALYSHEVA L. S. College environment as a factor of primary school teachers' health keeping competence formation.....	54
MELESHKO V. V. Mutual action of traditional and innovative in a pedagogical inheritance O.A. Zakharenko	61
MELESHKO I. V. Conceptual characteristics of non-formal education in Finland.....	65
MELNYK I. V. Analysis of scientific approaches to professional communication formation of culture of future professionals fire safety during investigation humanities	71
MELNYKOVA O. M. The formation and development of public preschool education in Ukraine (90s of XIX – early XX century)	76
OPALYUK T. L. Backgrounding the expediency of educational studies dealing with the problem of future teachers' social reflection competence formation.....	83

12. Mychko, O. I. (2001). Practical-oriented technology as a means of influencing the training process. (*Problems of teacher education. Collection of scientific articles*), 8, 32–35 (in Russ)
13. Yaroshchuk, I. D. (2010). *Preparation of the Future Economists before the professional communication at the process of education of the humanities disciplines*. Abstract of Candidate Dissertations. Ternopil (in Ukr.)

Abstract. *Melnyk I. V. Analysis of scientific approaches to professional communication formation of culture of future professionals fire safety during investigation humanities.*

Introduction. *The article analyzes the scientific approaches to solving the problems of creating a culture of professional communication of future fire safety specialists in the study of the humanities and the features of each of the examined approaches in the context of training future professionals of the industry. Also the prerequisites for creating a culture of professional communication of future specialists of fire safety that meet modern requirements of society and the labor market and also focused on the humanitarian aspect of knowledge during the learning process at the university DSNS Ukraine.*

The purpose of the article – based on the study of scientific sources consider the characteristics of scientific approaches to solving the problems of creating a culture of professional communication of future fire safety specialists in the study of humanities.

Conclusions. *The formation of professional communicative culture of the future experts of fire safety should be considered as a coherent system with a set of interrelated elements together, which provides for the effective implementation of the potential of individuals during their operation in this system.*

Another significant finding is that the use of the analyzed scientific approaches in universities DSNS Ukraine support move to new industry standards in technical education, which, in turn, will create the preconditions for the formation of professional communicative culture of the future experts of fire safety that meet the modern requirements of society and labor market.

The focus of higher technical education in the humanitarian aspect of knowledge allows graduates of these schools achieve the highest professional level in the implementation of the destination, and develop their own culture. Consequently, no cycle disciplines of social and humanitarian training impossible quality training of future specialists and fire safety Universities DSNS Ukraine should organize the learning process so that the young people who in higher education in these universities, rationalizing their own cultural knowledge to better quality of communicative competence.

Key words: *humanities; cultural training; competence approach; cultural approach; communicative approach; systematic and synergetic approach; personality-oriented approach; acmeological approach; functional approach.*

Одержано редакцією 10.11.2016
Прийнято до публікації 16.11.2016

УДК 37(09)

МЕЛЬНИКОВА Ольга Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
психолого-педагогічної, превентивної та
інклюзивної освіти, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини,
Україна

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУСПІЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ (90-ті РОКИ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Анотація. *Розкрито особливості становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні в період 90-х років XIX – початку XX ст. Висвітлено головні здобутки українських педагогів означеного періоду щодо розв'язання проблеми, зокрема акцентовано увагу на творчому використанні педагогічних ідей теоретиків дошкільного виховання в умовах модернізації освіти. Доведено, що відсутність державної підтримки гальмувала розвиток суспільного*

дошкільного виховання, проте завдяки активності видатних діячів (С. Русової та Н. Лубенець) розпочалася підготовка педагогів для дошкільних закладів на спеціальних курсах і в педагогічних інститутах. З'ясовано, що розроблені педагогами теоретичні положення відіграли важливу роль у становленні суспільного дошкільного виховання в Україні, окреслили перспективи його розвитку. Наголошено, що їхні прогресивні погляди на виховання дошкільників є актуальними і нині.

Ключові слова: суспільне дошкільне виховання; народна освіта; просвітництво; національний дитячий садок; дошкільний вік; дитинство; С. Русова; Н. Лубенець.

Постановка проблеми. В умовах державно-політичних і соціально-економічних перетворень одним із головних завдань українського суспільства є інтеграція нашої країни у світовий культурний і економічний простір, що спонукає до комплексної модернізації системи освіти і виховання, створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації громадян України. Нині особлива увага приділяється підвищенню якості та змінам у стратегії розвитку дошкільної освіти відповідно до законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Національної доктрини розвитку освіти, Базового компонента дошкільної освіти.

Інтегративні процеси, що відбуваються в багатьох галузях суспільного життя, передбачають водночас вивчення, збереження й раціональне застосування позитивного національного освітнього досвіду і традицій. Тому, розробляючи способи створення ефективної системи освіти і виховання, необхідно вивчати і враховувати надбання вітчизняної педагогічної думки.

На необхідності формування в молодого покоління потреби зберігати і збагачувати національну культуру, українські культурно-історичні традиції, національні світоглядні ідеї, погляди і переконання, виховання свідомого відчуття приналежності до свого народу акцентується увага в державних нормативних документах, зокрема в Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»). У Концепції національно-патріотичного виховання молоді звертається увага на важливість збереження українських народних традицій, кращих надбань національної та світової педагогіки і психології, формування духовного українського патріота, популяризацію пам'яток української історії, культури і природи, історичних місць і подій, етнографії та життєписів відомих діячів.

Актуальність дослідження зумовлена також об'єктивною потребою в детальному вивченні, оцінюванні, творчому осмисленні з сучасних теоретико-методологічних позицій надбань вітчизняної педагогічної думки, недостатньою розробленістю в українській історико-педагогічній науці ідей, потребами вивчення й творчого використання національного педагогічного досвіду в умовах соціально-культурних перетворень у сучасній Україні.

Науковий інтерес до розвитку суспільного дошкільного виховання значно активізувався останнім часом, що зумовлено низкою причин. Зокрема, необхідність вивчення історико-педагогічного досвіду вимагає простежити та обґрунтувати способи трансформації традиційних ідей у інноваційні, а також використати позитивні надбання щодо становлення й розвитку дошкільної освіти в Україні. Завдяки такому взаємозв'язку ми можемо якнайглибше дослідити і схарактеризувати розвиток суспільного дошкільного виховання в Україні в 90-ті роки XIX – початку XX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання досліджують вітчизняні учені. Зокрема вагомий внесок у розроблення концептуальних положень розвитку українського дошкільного виховання здійснили Л. Артемова, А. Богущ, О. Кононко, В. Кузь, С. Попиченко, О. Проскура, Н. Рогальська, І. Рогальська-Яблонська, М. Стельмахович, О. Сухомлинська.

Стан розвитку дошкільного виховання в 90-ті роки XIX – початку XX століття висвітлено у працях дослідників з історії дошкільного виховання й педагогічної освіти

в Україні (І. Дичківська, Н. Дем'яненко, Т. Куліш, Т. Поніманська, І. Прудченко, О. Пшеврацька, І. Улюкаєва, Л. Штефан та ін.), теоретичних працях перших організаторів дошкільного виховання в Україні (Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Русова, І. Сікорський та ін.), російських педагогів про дошкільне виховання (К. Вентцель, М. Виноградов, Є. Водовозова, Є. Йорданська, П. Каптерев, П. Лесгафт, М. Свентицька, А. Симонович, Є. Тихєєва, К. Ушинський, Л. Шлегер та ін.).

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Водночас, проведені дослідження свідчать про неповне висвітлення цілісного дослідження процесу становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні в 90-ті роки XIX – початку XX століття.

Мета статті: розкрити особливості становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні в період 90-х років XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим для вивчення й аналізу в українській історії педагогіки є період кінця XIX – початку XX століття, оскільки він насичений суспільно-політичними, економічними, культурологічними подіями, як і нинішній період. Разом із тим, верхня межа нашого дослідження – 1917 р. характеризується кардинальною зміною соціально-економічних, політичних і педагогічних умов, що мали вплив на розвиток дошкілля. Як зазначає О. Сухомлинська, «національна парадигма стала теоретичною і практичною підвалиною діяльності нової школи разом із парадигмою трудової школи, яка започатковувалася в руслі реформаторської зарубіжної педагогіки, орієнтованої на вільне виховання... У ці роки стрімко розвивається українська культура, а отже, і педагогічні думка. Українські педагоги використовуючи здобутки західноєвропейської школи психології та педагогії, створювали свої, притаманні лише українській педагогічній думці, концепції, підходи, методи й засоби освіти та виховання дітей» [1, с. 3].

У цей період зі створенням Генерального секретаріату освіти України був започаткований відділ позашкільного і дошкільного виховання. Таким чином дошкільне виховання фактично було включене до державної системи освіти, що здійснило великий поштовх для подальшого його розвитку.

Суспільне дошкільне виховання кінця XIX – початку XX століття проходило лише етап свого становлення як майбутньої ланки системи освіти, що надзвичайно привертало увагу громадськості. Теорія дошкілля будувалася на ґрунті багатовікової історії розвитку педагогічної думки, досвіді родинного виховання й традиційно-народних засадах [2, с. 21].

З огляду на означене, можна констатувати, що кінець XIX – початок XX століття – це період становлення й розвитку суспільного дошкільного виховання в Україні. В цей час педагогічна спільнота визначила пріоритетні напрями розвитку дошкільного виховання, що спрямовувалося на актуалізацію ідей дошкільного дитинства, необхідності відкриття установ для виховання дітей дошкільного віку, розроблення програмово-методичного і матеріально-технічного забезпечення їх діяльності. Разом із тим, дошкільне виховання розвивалося як приватна ініціатива, що значно уповільнювало його розвиток, адже Міністерство народної освіти не цікавилася проблемами громадських діячів, просвітників щодо розвитку дошкілля.

Крім того, у цей період особливо активізувалися теоретичні й методичні пошуки вирішення проблем дошкільного виховання: усвідомлення важливості дошкільного віку в становленні особистості дитини, а отже, потреба в цілеспрямованому педагогічному впливі на дошкільника; визначення інтересу до врахування психологічних та індивідуальних особливостей дітей у процесі виховання; значення важливості ігор, розвитку мовлення й почуттів у формуванні особистості; необхідність психолого-педагогічної підготовки дорослих до виховання дітей із раннього віку.

Відтак, представники педагогічної інтелігенції в Україні (Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Русова, К. Ушинський та ін.) пропагували ідею суспільного дошкільного виховання через педагогічний друк, займалися діяльністю щодо організації дошкільних закладів різних типів (ясел, дитячих садків).

У цей час активно почали відкриватися громадського-педагогічні товариства: Київське товариство народних дитячих садків (1907 р.) та Київське фребелівське товариство (1908 р.), до складу яких входили діячі освіти, педагоги, лікарі, громадські активісти (А. Дараган, М. Зінченко, К. Карпінський, О. Кирилова, А. Левицький, Н. Лубенець, Т. Лубенець, С. Русова, І. Сікорський та ін.). Ці громади мали неабияку популярність на теренах України та за її межами, що дало можливість із кінця XIX століття стати центром поширення ідей дошкільного виховання в Києві.

Члени Київського товариства народних дитячих садків наголошували, що «велике значення для виховання людини має період першого дитинства, адже в цьому віці відбувається формування майбутньої особистості і закладаються основи характеру дитини» [2, с. 49]. Разом із тим, одним із напрямів діяльності Київського фребелівського товариства було заснування фребелівського педагогічного інституту (1908 р.), який функціонував як просвітницький центр для підготовки виховательок дітей дошкільного віку. При інституті функціонували фребелівські курси для підготовки виховательок для сімей і дитячих садків за системою Фрідріха Фребеля. Адже значний вплив на становлення й розвиток суспільного дошкільного виховання в зазначений період мали зарубіжні педагогічні системи дошкільного виховання, передусім Ф. Фребеля і М. Монтесорі. На курси приймали осіб, які закінчили середні навчальні заклади або мали звання домашніх наставниць чи вчительок. Курси відкривали на приватні кошти здебільшого фребелівського товариства.

Слід підкреслити, що пріоритетними завданнями товариств було відкриття дитячих садків і притулків, читання публічних лекцій, проведення вищих педагогічних курсів, видавництво педагогічної літератури, обговорення доповідей і статей щодо проблем розвитку й удосконалення навчання і виховання дітей, а їх діяльність ґрунтувалася на принципах гуманізму, демократизації, народності, природовідповідності, індивідуального підходу, що є актуальними на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти.

Важливим є те, що з-поміж педагогічної спільноти, яка пропагувала ідеї дошкільного виховання вагомий внесок у зазначений період зробили Софія Федорівна Русова (1856–1940) та Наталя Дмитрівна Лубенець (1877–1943). Як зазначає О. Сухомлинська, «...звернення до творчої біографії є і традицією, й інновацією, бо збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, сприяє його новому прочитанню, а також відкриває нові грані, новий зміст, нові цінності цього процесу як важливі складові наукового дискурсу» [3, с. 37]. Тому в світлі зазначеної теми, вважаємо за доцільне висвітлити головні здобутки цих представників освіти кінця XIX – початку XX століття.

Софія Русова відома як український педагог і громадський діяч, викладач «Теорії дошкільного виховання» Київського жіночого Фребелівського педагогічного інституту (з 1913 року), засновник першого національного дитячого садку в Києві (1871 р.), що пропагував ідеї Ф. Фребеля, фундатор українського дошкільля.

Найвідомішими працями Софії Русової, у яких розкривається тогочасний стан дошкільного виховання були «Націоналізація дошкільного виховання», «Дошкільне виховання», «В оборону казки», «Про дитячі цяцьки» та ін., у яких автор наголошувала на значенні дошкільного дитинства, необхідності виховання дітей із раннього віку на національному ґрунті, висвітлювала досвід роботи дитячих садків європейських країн, педагогічні погляди Й. Гербарта, Й. Песталощі, Ф. Фребеля на виховання дітей дошкільного віку. З цих статей започаткувався відомий цикл її фундаментальних праць із дошкільної педагогіки. Так, наголошуючи на значенні дошкільного дитинства у статті «Дитячий Сад на

національним ґрунті» С. Русова писала: «Дитина за перші 4-5 років свого життя вбирає в себе силу вражень, розуміє безліч речей... її розум і почуття працюють дуже інтенсивно і перше завдання вихователки разом із дитиною проаналізувати весь цей скарб і поставити у зв'язку з цими ґрунтовними дослідженнями всі нові дослідження. А саме головне – викликати в дитячій голові її власну думку, розбурхати дитячу фантазію і навчити до всього пильно самій додивлятися й створювати з цих дослідів щось нове» [4, с. 46].

Разом із тим, просвітителька зупинялася на важливості навчання й виховання дітей дошкільного віку рідної мови в дитячих садках. У праці «Націоналізація дошкільного виховання» вона зазначала: «Тільки з цією мовою – з цими звуками, словами, виразами – у зв'язку і працює її душа, тільки до неї озивається, ледве ще мовою, кажіть їй чужі слова, – порожніми окликами пролунають вони, не збудивши жодних уяв в її думках» [5, с. 16].

Аналізуючи творчу спадщину Софії Русової, можемо зробити висновок, що виголошені ідеї, погляди, проблеми було покладено в основу концепцію національного дошкільного виховання, що розроблена просвітителькою на початку ХХ ст. Основними принципами, які покладені в основу концепції, є принципи гуманізації, націоналізації, науковості, індивідуалізації, індивідуального підходу, культуровідповідності, природовідповідності.

Разом із тим, у своїх працях вона пропонувала власне бачення мети, завдань, принципів дошкільного виховання, розробила систему роботи з виховання дітей дошкільного віку. Головним вектором діяльності педагога була ідея національного дитячого садка, функціонування якого забезпечувалося умовами щодо необхідності створення рідномовного середовища і взаємозв'язку суспільного дошкільного й родинного виховання. Адже, як зазначає сучасна дослідниця Т. Головань, «дошкільні заклади – вагомий соціокультурний інститут, який повинен підготувати юних громадян України як до активної участі в житті держави, так і до реалізації своїх можливостей» [6].

Крім того, просвітителька була переконана, що педагогічний спадок Ф. Фребеля є науково виваженою системою організації роботи дитячого садка, основною метою якої є різнобічне сенсорне виховання. Вона детально досліджувала педагогічні погляди видатного німецького педагога, урахувувала при цьому власні національні традиції. Підтримувала погляди Ф. Фребеля щодо значення ігор у житті дітей. У праці «Песталоцці-Фребелівський будинок у Берліні» вона зазначала, що в грі дитина «захоплюється радістю життя, а радість то є душа всіх вчинків дитячих у молодому віці» [7, с. 15].

Отже, особистий внесок просвітительки у створення й функціонування дошкільних інституцій, підготовку кадрів із дошкільного виховання свідчить про її непереможне прагнення та втілення ідей щодо важливості дошкільної освіти. С. Русова пройшла непростий шлях від перших емпіричних практичних педагогічних спроб (викладання лекцій) до перших теоретичних узагальнень, що зрештою дали їй змогу стати визначним теоретиком дошкільної педагогіки, створити власну концепцію дошкільного виховання, у якій поряд з ідеями вільного розвитку дитини, необхідності вивчення її психофізіологічних особливостей, необхідності гармонійної єдності з природою провідне місце займає положення про необхідність виховання дошкільників на національному ґрунті [8, с. 140].

Іншим яскравим представником означеного періоду є Наталія Дмитрівна Лубенець – український педагог і культурний діяч, голова Київського товариства народних дитячих садків, засновник і редактор журналу «Дошкольное воспитание», що виходив у Києві в період із 1911 по 1917 рр., лектор «Теорії дошкільного виховання» Фребелівського педагогічного інституту, член Фребелівського товариства, член Колегії дошкільного виховання при Департаменті народної освіти в 1918-1919 рр.

Професійне становлення і педагогічна діяльність Н. Лубенець, як і багатьох вітчизняних педагогів, відбувалися під впливом теорій західноєвропейських учених, оскільки в цілому на той час дошкільна освіта в Наддніпрянській Україні, що належала до складу царської Росії, була на низькому рівні розвитку, адже, вітчизняних педагогічних напрямів і теорій, на які можна було б спиратися, не існувало.

Н. Лубенець розробила теоретичні положення щодо організації суспільного дошкільного виховання в Україні, слідувала ідеям фундатора дошкільної педагогіки Ф. Фребеля і брала до уваги принципи вільного виховання М. Монтессорі.

Наталія Лубенець зробила вагомий внесок у становлення й розвиток теорії та методики дошкільного виховання України, доклала чимало зусиль щодо створення закладів для підготовки вихователів у перші десятиліття ХХ ст. Основною метою її педагогічної діяльності було популяризація ідеї суспільного дошкільного виховання й незламна боротьба за організацію народних дитячих садків, які б входили до загальної системи народної освіти.

Слід зазначити, що завдяки діяльності Київського товариства народних дитячих садків, незмінним керівником і натхненником діяльності якого була Н. Лубенець, відбулося становлення системи суспільного дошкільного виховання на громадських засадах. Висловлюючи думку про діяльність товариства вона зазначала, що воно «з перших днів свого існування вжило всі залежні від нього заходи до поширення ідеї народних садків і правильних уявлень про виховання дітей дошкільного віку» [9, с. 202].

Головними векторами діяльності, які вдалося реалізувати педагогу були відкриття народних дитячих садків у м. Київ, проведення лекцій, доповідей, педагогічних виставок із метою популяризації ідей суспільного дошкільного виховання, розроблення питань теорії й методики дошкільного виховання, організація роботи першого середнього навчального закладу з підготовки вихователів дитячих садків, видавництво журналу «Дошкольное воспитание»

Для розроблення теорії та методики дошкільного виховання важливе значення мали її статті «Громадські та сімейні засади в дошкільному віці», «Народний дитячий сад», «Дошкільне виховання та народна школа», що містять цінні спостереження й міркування щодо виховання дітей у перші роки життя, організації педагогічного процесу в дошкільних закладах, будучи пронизані ідеями про призначення й функціонування дошкільних закладів, співпрацю з сім'єю, наступність між дошкільним закладом і школою. У своїх розвідках Н. Лубенець закликала педагогів і батьків повноцінно використовувати можливості дошкільного дитинства і переконувала в тому, що «у дошкільному віці повинно бути закладено правильне підґрунтя для нормального фізичного і психічного росту людської особистості. Будь-які недоліки у вихованні в цей час залишають не виправні сліди на все життя» [10, с. 25].

Відтак, розробки педагога спрямовувалися на визначення і впровадження таких видів діяльності дитини, у яких найбільше проявляється активність, самостійність, творчість, розвиваються й зміцнюються фізичні сили дитячого організму, формуються необхідні моральні й суспільні якості, естетичні смаки, які сприяють всебічному гармонійному розвитку дошкільника. Такі підходи до організації виховання в дошкільному закладі переконливо засвідчують їх відповідність сучасним вимогам.

Аналізуючи спадщину педагога, можна визначити найголовніші положення щодо організації та функціонування суспільного дошкільного виховання, до яких вона привертала увагу громадськості, педагогів, батьків, а саме: дошкільний вік є важливим у розвитку і становленні особистості; повноцінне виховання й навчання дітей можливе за умови державної підтримки та участі суспільства в цьому процесі; дитячий садок є найкращим і найдоцільнішим закладом для громадського виховання дітей дошкільного віку; дитячі садки покликані здійснювати виховання дошкільників у єдності з сім'єю; система суспільного дошкільного виховання має бути представлена державними і приватними дошкільними закладами для дітей; важливими завданнями дитячих садків є єдність розумового, фізичного, морального, естетичного, трудового і національного виховання й підготовка дітей до навчання у школі й подальшого життя.

Педагогічний доробок Н. Лубенець із питань дошкільного виховання є вагомим внеском у скарбницю вітчизняної педагогічної думки, а її організаторський талент мав велике значення для становлення суспільного дошкільного виховання в Україні. Її педагогічна спадщина й у наш час не втратила свого значення, заслуговує на уважне і глибоке вивчення й творче використання її порад у роботі дошкільних закладів.

З огляду на означене, ми дійшли **висновку**, що становленню й розвитку суспільного дошкільного виховання наприкінці XIX – початку XX століття в Україні властиві політичні, економічні, соціально-культурні і педагогічні особливості (відсутність спрямованості державної політики Російської Імперії в галузі освіти на розвиток суспільного дошкільного виховання; зростання активності жінок у боротьбі за свої права, що сприяло зародженню ідеї суспільного дошкільного виховання; зростання ринкових відносин і зайнятості жінок у суспільному виробництві, що зумовило необхідність у спеціальних закладах виховання і навчання дітей дошкільного віку; активна діяльність благодійних, суспільно-педагогічних організацій і приватних осіб щодо пропаганди суспільного дошкільного виховання, безпосередньої організації різних типів дошкільних закладів).

Разом із тим, педагогічними особливостями зазначеного періоду, що сприяли становленню й розвитку дошкільного виховання в Україні, вважаються: інтенсивний розвиток педагогічної думки, теоретичних і методичних аспектів дошкільного виховання, виділення дошкільної педагогіки в окрему галузь педагогічних знань; пропаганда ідей суспільного дошкільного виховання через педагогічний друк; практична діяльність видатних педагогів України (С. Русової, Н. Лубенець та ін.) щодо організації дошкільних закладів різних типів; активний вплив на розвиток суспільного дошкільного виховання в Україні наприкінці XIX – початку XX століття зарубіжних педагогічних систем дошкільного виховання (передусім Ф. Фребеля, М. Монтесорі); організація підготовки педагогів для дошкільних закладів на спеціальних курсах і в педагогічних інститутах.

Перспективними науковими розвідками вважаємо ретроспективний аналіз розвитку дошкільного виховання в Україні (початок XX ст.) у рецепції сучасних історико-педагогічних досліджень.

Список використаної літератури

1. Педагоги України (XX ст.) // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посібник : в 2 кн. : / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – Кн. 2 : XX ст. – С. 3–5.
2. Попиченко С. С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) : монографія. – Київ : Науковий світ, 2001. – 255 с.
3. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес : нові підходи до загальних проблем / Ольга Сухомлинська. – Київ : АПН, 2003. – 68 с.
4. Русова С. Ф. Дитячий Сад на національній ґрунті / С. Ф. Русова // Світло. – 1910. – № 3. – С. 44–54.
5. Русова С. Ф. Націоналізація дошкільного виховання / С. Ф. Русова // Світло. – 1912. – № 4. – С. 15–26; № 5. – С. 15–22.
6. Головань Т. М. Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання у Криму (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. М. Головань ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2008. – 20 с.
7. Русова С. Ф. Песталоцці-Фребелівський будинок у Берліні / С. Ф. Русова // Світло. – 1910. – № 2. – С. 14–20.
8. Антоненко Н. Б. Русова Софія Федорівна / Н. Б. Антоненко // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посібник : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ : Либідь, 2005. – Кн. 2 : XX ст. – С. 136–145.
9. Лубенець Н. Д. За десять лет : обзор деятельности Киевского общества народных детских садов / Н. Д. Лубенець // Дошкольное воспитание. – 1917. – № 3–4. – С. 202.
10. Лубенець Т. Г. Педагогические беседы / Т. Г. Лубенець. – Санкт-Петербург : Лештуков, 1913. – 580 с.

References

1. Sukhomlynska, O. V. (2005). *Ukrainian education in personalities*. Kyiv: Lybid (in Ukr.)
2. Popychenko, S. S. (2001). *Development of the theory and practice of preschool education in Ukraine (the end of XIX–XX centuries)*. Kyiv: Naukovyi svit (in Ukr.)
3. Sukhomlynska, O. (2003). *Historical and pedagogical process: new approaches to common problems*. Kyiv: APSU (in Ukr.)
4. Rusova, S. F. (1910). Kindergarten on the national soil. *Svitlo*, 3, 44–54 (in Ukr.)
5. Rusova, S. F. (1912). Nationalization of the preschool education. *Svitlo*, 4, 15–26; 5, 15–22 (in Ukr.)
6. Holovan, T. M. (2008). The establishment and development of public preschool education in Crimea (second half of XIX – early XX centuries): avtoref. dys... PhD: 13.00.01. Odessa (in Ukr.)
7. Rusova, S. F. (1910). The Pestalozzi-Frebelivsky house in Berlin. *Svitlo*, 2, 14–20 (in Ukr.)
8. Antonets, N. B. (2005). Rusova Sofiya Fedorivna. *Ukrainska pedahohika v personaliyakh (Ukrainian education in personalities)* / ed. by O. V. Sukhomlynska. Kyiv: Lybid', book 2: XX st. (in Ukr.)
9. Lubenets, N. D. (1917). In ten years: an overview of Kyiv's public kindergartens. *Doshkolnoe vospytanye (Preschool education)*, 3–4, 202 (in Russ.)
10. Lubenets, T. G. (1913). *Pedagogical conversations*. Sankt-Peterburh: Leshtukov (in Russ.)

Abstract. Melnykova O. M. *The formation and development of public preschool education in Ukraine (90s of XIX – early XX century.)*

Introduction. Relevance of the research conditioned by objective demand in a detailed study, evaluation, creative understanding of the modern theoretical and methodological achievements of national educational thoughts; insufficient elaboration of historical and pedagogical science ideas in Ukraine; necessity of studying and creative using of the national educational experience in terms of socio-cultural transformations in modern Ukraine.

Purpose. To reveal the features of formation and development of public preschool education in Ukraine during the 90s of XIX – early XX century.

Methods: theoretical, historical and logical; personalistic and biographical; problem-genetic; axiological

Results. The article reveals peculiarities of formation and development of public preschool education in Ukraine during the 90s of XIX - early XX century. It is also deals with the views of Ukrainian educators of the appointed period concerning the resolving of the problem.

It was proved that the lack of public support hampered the development of public preschool education, but thanks to the activity of prominent figures (S. Rusova and N. Lubenets) was started training for pre-school teachers in educational institutions.

It was found that the theoretical principles developed by teachers played an important role in the development of public preschool education in Ukraine, and outlined the prospects for its development.

Conclusion. Was also determined that the pedagogical features of this period were: the intensive development of educational thought in theoretical and methodological aspects of preschool education; preschool education isolation in a separate area of pedagogical knowledge; promotion of ideas of public preschool education through the teaching printing; practical activities of outstanding teachers of Ukraine; organization of teacher training for pre-school teachers with the help of special courses in educational institutions.

Key words: public preschool education; public education; education; national kindergarten; preschool age; S. Rusova; N. Lubenets.

Одержано редакцією 03.11.2016
Прийнято до публікації 11.11.2016

УДК 378.01

ОПАЛЮК Тетяна Леонідівна

кандидат педагогічних наук, асистент
кафедри соціальної педагогіки і соціальної
роботи, Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка, Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Анотація. Проаналізовано проблему підготовки висококваліфікованого майбутнього вчителя в системі вищої педагогічної освіти, а також дотичні проблеми, що пов'язані з забезпеченням його здатності виявляти себе як сформовану соціально зрілу особистість. Доведено, що такий фахівець спроможний виконувати свої функціональні обов'язки не лише як педагог-предметник, але й здійснювати рефлексію контраверсійних соціальних процесів, які відбуваються у країні й світі.

Ключові слова: компетентність; професійна компетентність; освітній процес; рефлексія; соціальна рефлексія; контраверсійні процеси; вища педагогічна освіта; майбутній учитель.

Постановка проблеми. Нині як ніколи актуалізується проблема підготовки висококваліфікованого майбутнього вчителя в системі вищої педагогічної освіти, а